

По-друге, для опису політичної сцени важливі характеристики співвідношення сил(їх рівновага чи не рівноважний стан), визначаючи перш за все згадані вище потенціалом акторів, контрольованих ними ресурсами і здатністю мобілізувати. Сама можливість контролю над якимось інститутом чи ресурсом ще не забезпечує політичний успіх. Потрібна також здатність швидко і ефективно мобілізувати і реалізувати цей капітал. Тобто, якщо розстановка сил в багато чому визначає якісний вимір політичної сцени, то їх співвідношення відображає її кількісні характеристики, зв'язані з об'ємами ресурсів, потенціалом політичних акторів і його актуалізацією.

Політична сцена, відображаючи складність і багато рівнів самого політичного процесу, має ступеневу(ешелонну) ієрархію. Динаміку балансу соціально-політичних сил на політичній сцені наглядно показує приклад ситуації в Франції періоду революції 1848-1851 рр. , блискуче описаній в класичній роботі Маркса "вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта " (1852).

Отже, поняття розстановки і співвідношення сил дають змогу охарактеризувати позиційну і ресурсну сторони балансування політичних акторів в конкретній ситуації. Перегрупування позицій вказує на перехід до наступного стану політичного процесу, спряженому з новими положеннями і потенціалами акторів. Найважливішою умовою чергової установки рівноваги сил виступає ефективне функціонування системи органів влади, тобто,

- власне субпроцес прийняття і реалізації рішень органами державної влади. Від того і залежать у цілому весь інституціональний механізм державного керування і навіть параметри політичного режиму країни.

О.Г.Боднарів, доц., канд філос. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Підходи до інтерпретації політичного процесу

Політичний процес як проблема зв'язана з функціонально-динамічними аспектами політичної системи, насамперед із взаємодією з її соціальним середовищем.

Поняття політичного процесу використовується звичайно в двох відносинах, умовно позначених як його макро- і мікромасштаби. У макроаспекті його визначають, як хід розвитку, узагалі відтворення політичної системи під впливом діючих на неї факторів, тобто як її універсальну динамічну характеристику. У мікроаспекті під політичним процесом розуміється якась рівнодіюча акцій різних соціальних і політичних суб'єктів, тобто сукупність субпроцесів.

Інтерпретація В авторитетній «Міжнародній енциклопедії соціальних наук» (1968) написано: «Політичний процес зводиться до діяльності людей у різних групах із приводу боротьби за владу і її використання для досягнення своїх індивідуальних і групових інтересів:»

Виходить, осягти сутність цього явища можна за допомогою розгляду його компонентів, а політична діяльність окремих учасників виступає як вихідний пункт вивчення процесу як такого. Якщо визначення політичного процесу в цілому («макророзуміння») складається на основі загальних суджень, що дозволяють зробити

окремі висновки (дедукція), то «мікропояснення» по перевазі йде від окремих політичних подій до їх узагальнення (індукція).

Категорію політичного процесу варто відрізнити від категорії політичного розвитку, хоча при цьому обидві вони відбивають деяку комбінацію, ознак стійкості або мінливості в політичній сфері життєдіяльності суспільства. При аналізі політичного процесу розкриваються в основному відтворення інститутів і їхніх функцій, механізми функціонування, адаптації, наступності і збереження політичної системи. Таким чином, поняття політичного процесу містить і динамічні і статичні характеристики. У свою чергу категорія політичного розвитку використовується головним чином для розгляду тих сторін суспільної динаміки, що зв'язані з еволюційними реформами або революційними змінами.

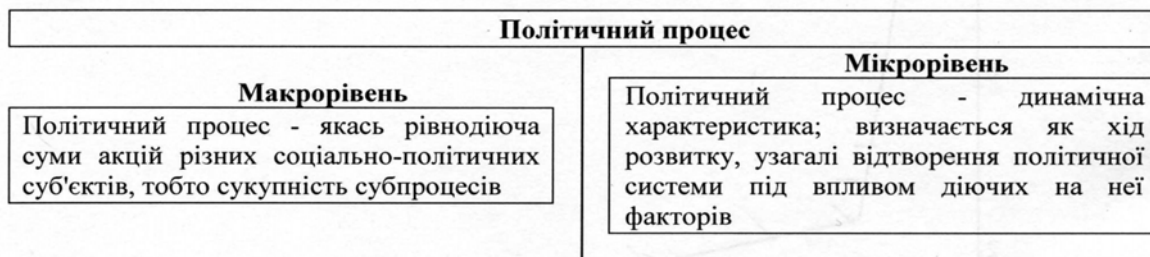
Традиція аналізу динаміки політичного життя склалася в далекому минулому. Важливою віхою в створенні основ цієї концепції в західній політичній думці були, зокрема, роботи Карла Маркса і Фрідріха Енгельса. Але лише на початку ХХ в. позначилися перші спроби побудови розгорнутої і спеціалізованої теорії політичного процесу.

Розвиток поглядів на політичний процес зв'язано з розробкою трьох основних позицій:

- а) мікро- і макрорівневі дослідження;
- б) структурно-функціональний і динамічний аналіз;
- в) поведінковий, суб'єктний і інтернаціоналістичний (проблема взаємодій), а також конфліктні підходи.

Якщо оцінювати макро- і макрорівневі дослідження політичного процесу (див. схему 1) за історичним часом їхньої появи, то дедуктивний спосіб макроаналізу виник, імовірно, раніш індуктивного мікропідходу. Ще в «Історії в 40 книгах» Полибий (II в. до н.е.) висловив ідеї про цілісний кругообіг політичного життя, що припускає закономірний перехід держави в стадії становлення, розквіту й занепаду. Сучасний же етап еволюції концепцій політичного процесу відкривається в ХХ в. мікротеоріями, зв'язаними з іменами Лртура Бентлі і Вільфредо Парето. Саме концепція циркуляції (кругообігу) еліт, розроблена в «Трактаті по загальній соціології» Парето, дала підставу Йозефу Шумпетеру назвати останнього основоположником сучасної «соціології політичного процесу». Парето бере в якості базових для своєї теорії поняття еліти (як суб'єкта і рушійної сили політичного процесу), що протидіють контреліти, а також народу, що виконує по перевазі пасивну, а не активну роль.

Схема 1 – Політичний процес: макро- і мікрорівні

Однак дійсну революцію в розвитку теорії політичного процесу зробила книга Бентлі «Процес керування» (1908), у якій докладно була розроблена концепція груп інтересів, або «зацікавлених груп». Саме йому - одному з перших — належало трактування динаміки політичного процесу як боротьби і взаємного тиску соціальних груп у суперництві за державну владу.

Починаючи з Бентлі, категорія політичного процесу розглядається в двох основних аспектах: у неформальна, реальна і груповому, тому що група інтересів — «первинний» суб'єкт, а також у похідному, офіційному-інституційному виді, що представляє собою проекцію групових інтересів, у силу чого державні інститути виступають лише як один з багатьох типів груп інтересів. Бентлі, наприклад, розумів уряд як специфічну офіційну групу-арбітра, що регулює конфлікти. Він ввів у науковий оборот поняття артикуляції й ідентифікації (тут — визначення) групових інтересів у якості початкових для аналізу будь-якого політичного процесу. Спадкоємцем Бентлі в розробці розуміння політичного процесу виходячи з концепції груп інтересів став Девід Трумен (1913-2003), що випустив роботу «Управлінський процес» (1951). Так само як і його попередник, під політичним процесом Трумен розумів боротьбу соціальних груп за владу і за контроль над розподілом ресурсів. Проте він досконаліше розглядав ідею зміни рівноваги на дисбаланс у ході самого процесу а основним положенням вважав стабільність як стійкий тип групової взаємодії. Тим самим політичний процес здобуває, по Труменові, просторово-тимчасові характеристики, тому що групова динаміка з'являється як хвилеподібний цикл переходу від нестабільних взаємодій до установа відносно рівноваги, до відновлення старої моделі балансу між групами або до створення нової. Істотною спробою створити якусь універсальну модель трактування і дослідження політичного процесу з'явилася розроблена на початку 1950-х рр. теорія функціонування політичних систем Девіда Істона. У своїх міркуваннях Істон виходив із загальної теорії систем і структурно-функціонального аналізу соціального життя Толкотта Парсонса. Відповідно до цього підходу політичний процес виступає одночасно і як відтворення цілісної структури, і як циклічне функціонування політичної системи у взаємодії із соціальним і несоціальним середовищем. Така взаємодія включає вплив на процеси в політичному світі економічних, екологічних, культурних і інших факторів. Процеси функціонування конкретних державних, партійних та інших інститутів розглядаються у виді елементів політичного процесу на рівні макросистеми. Вважається, що в даному процесі політична система підтримує стабільність інститутів, пристосовується до діяльності груп інтересів у цілому й в окремих своїх складових забезпечуючи відтворення і збереження властивих їй оригінальних системних якостей.

Якщо в моделі політичного процесу Бентлі-Трумена об'єктом тиску низових груп інтересів виступають уряд і його офіційні інститути, то в концепції Істона макророль держави замінюється інтегруючими функціями політичної системи. Крім того, учений розділив політичні системи на два блоки— внутрішніх (національних) систем і міжнародної (наднаціональної) мегасистеми, —і що дозволило йому намітити особливі міжнародні фактори внутрішньополітичних процесів.

Разом з тим концепція Істона відрізнялася досить високим рівнем абстракції. Для подолання цього політолог спробував ввести у свою теоретичну схему внутрішні змістовні компоненти політичного процесу, витлумачуючи їх як взаємодію формальних і неформальних структур влади з так названим політичним співтовариством стратифікованих (лат. тобто соціально розшарованих) груп і індивідів. Незважаючи на це положення, за дужками концепції Істона залишилася проблема включення окремих суб'єктів і субпроцесів у цілісний макропроцес.

Отже, системний підхід у дослідженні політичного процесу в західній політології ґрунтується на ідеях Парсонса, викладених у книзі «Соціальна система» (1951), а також Істона — «Політична система» (1953). У представленнях системної і функціональної концепцій процес поділяється на чотири фази: 1) вхід — впливи соціального і несоціального середовища на політичну систему у формі її підтримки і висування до неї вимог; 2) конверсія - перетворення вимог у рішення; 3) вихід —

реакція політичної системи у виді рішень і дій; 4) зворотний зв'язок — повернення до вихідної точки рівноваги.

Ця модель «кругообігу», тобто циклічного функціонування, політичного процесу була досить популярна в США і Європі в 1950-1960-і рр., а в СРСР і країнах його союзників — на початку існування соціосистеми (1970-1980-і рр.). Причина популярності, що йде ще від Полібія «древньої як світ» іде політичного розвитку по колу полягає, мабуть, у тім, що післявоєнне соціально-економічне і політичне функціонування західних режимів характеризувалося істотною стабільністю. У свою чергу деяка лібералізація радянського і східноєвропейських ослаблених тоталітарних режимів у 1960-1970-і рр. давала підставу оптимістично вважати розвиток соціалістичної політсистеми чимось начебто «вічного руху». Але вже з початку 1960-х і особливо до другої половини 1970-х рр. навіть ряд ініціаторів розробки системної (структурно-функціональної) теорії приступили до перегляду її вихідних положень, що порозумівається впливом бурхливих процесів політичного розвитку, що розгорнулися в третьому, світі

Габріель Адмонд (1911-2002) заклав основи динамічної моделі процесу як адаптації політичної системи до умов соціального середовища, що змінюються. У своїй схемі він спробував з'єднати діяльність окремих груп з функціонуванням даної системи в цілому. Для цього учений виділив декілька блоків спільної діяльності суб'єктів, що відповідають головним функціям і динамічним фазам політичного процесу:

- блок перетворення соціальних потреб, що включає артикуляцію, агрегування (тут — підсумовування) індивідуальних і групових інтересів, розробку політичного курсу, реалізацію рішень і контроль за виконанням політико-правових норм;

- блок впливу системи за допомогою сукупності акцій по регулюванню соціального життя, розподілові й освоєнню суспільних ресурсів;

- блок адаптації, прилучення індивідів і їхніх груп до політичного життя шляхом політичної соціалізації, рекрутування і комунікації.

У цій моделі процесу Алмонд переводить акценти зі статичного виживання і збереження до динамічної трансформації, а також до адаптації політичної системи до якісних змін. Деякі американські політологи (зокрема, Девід Аптер; рід. 1924) використовували ідеї Алмонда спеціально для опису політичних процесів останньої третини ХХ в. у країнах Азії, Африки і Латинської Америки, що допомогло не тільки відновленню самої теорії розвитку, але і розробці так названої політики модернізації.

Поведінковий і інтеракційний підходи зв'язані з інтерпретацією внутрішньої структури політичного процесу з позицій суб'єкт-об'єктних або суб'єкт-суб'єктних відносин. Політичний процес виступає, таким чином, або як рівнодіюча акцій усіх його учасників, або як сукупність взаємодій (інтеракції), що представляють «горизонтальні зв'язки» між ними. «Вертикальна схема» зв'язків усередині процесу досить докладно розроблена в біхевіористській традиції (Гарольд Лассуелл), а також в теорії раціонального вибору (Джеймс Коулмаи), де всяке політичне дійство структурно розділяється на його елементи (суб'єкти й об'єкти), умови і результати, мотиви й установки, нарешті, цілі і засоби, використовувані його акторами.

Інтеракціоністський варіант тлумачення процесу, як правило, вписується в рамки конфліктологічних схеми, наприклад, у працях Ральфа Дарендорфа і Льюїса Козера. Якщо підсумувати розрізні концептуальні підходи, то політичний процес можна розуміти в двох видах — у більш схематичному, простому й у більш комплексному.